

РЭФЛЕКСІЙНЫ ГЕРОЙ У АПОВЕСЦІ БАРЫСА ПЯТРОВІЧА “ПУЦІНА”

Аповесць Барыса Пятровіча “Пуціна” (2013) добра прэзентуе індывідуальна-аўтарскую манеру пісьменніка, якая спалучае рысы экзистэнцыялізму, класічнага пісьма і стылёвага авангардызму. Сваймі мастацкімі характарыстыкамі аповесць адпавядае сучасным тэндэнцыям развіцця беларускай прозы з характэрнай аслабленай сюжэтна-фабульнай структурай і пільнай увагай да рэфлексій аўтара-апавядальніка ў якасці галоўнага героя твора. Твор Б. Пятровіча прасякнуты лірычнасцю, настальгіяй па часе маладосці, калі аўтар студэнтам факультэта журналістыкі адправіўся ў творчую практыку на Сахалін. Выбар месца практыкі быў абумоўлены прагай далёкай рамантычнай вандроўкі і жаданнем дакрануцца да слядоў японскай культуры, якія ён спадзяваўся заспець на востраве. Менавіта тут, у рэаліях далёкага і чужога краю, на супрацьлеглым канцы зямлі, адбываецца інтэнсіўны працэс самаспасціжэння і самавызначэнне героя праз роздум аб асноўных праблемах быцця, а кантэкст Сахаліна дапамагае прыйсці да больш глыбокага разумення радзімы, Беларусі.

У аповесці няма прамых экзистэнцыйных разважанняў, але ёсць пэўнае экзистэнцыйнае адчуванне, якое пранізвае ўсе ўзроўні тэксту. Аповесць Б. Пятровіча аўтабіяграфічная, але аўтар дыстанцуецца ад свайго героя, з адлегласці сталых год ён успамінае, рэфлексуе і пэўным чынам дадумвае сябе. Я-герой пераўтвараецца ў адстароненую трэцюю асобу, героя без імені, які ў творы фігуруе як *ён*. Прычым гэты асабовы займеннік у тэксце кнігі набраны курсівам, як усё-такі герой адмысловы, звязаны з аўтарам. Калі літаратура рэалізму паказвала сацыяльна, гістарычна, псіхалагічна матываваную асобу, якая спалучала ў сабе індывідуальнае і тыповае, то сучасная лірычная проза адмаўляецца ад “тыпаў”, вызваляе асобу ад любой дэтэрмінацыі. Герой знаходзіцца ў сітуацыі сам насам з быццём, жыццём і смерцю, уласным “я”.

Варта адзначыць, што Б. Пятровіч майстар малых прازیчных форм: кароткіх замалёвак, эцюдаў або, як назваў гэту жанравую форму пісьменнік, фрэсак. Аповесць “Пуціна” таксама выходзіць за межы складзенай жанравай сістэмы і вылучаецца адсутнасцю лінейнага апаведу, драбленнем сюжэтна-кампазіцыйнай структуры, фрагментарнасцю замалёвак. Такая адсутнасць жосткай сюжэтна-фабульнай структуры апраўдана фрагментарнасцю лірычнага перажывання і рэфлексіі, абумоўлена варыятыўнасцю, неіерархізаванасцю, паточнасцю разнародных з’яў у адзінай і бязмежнай плыні быцця. У гэтым плане назва аповесці “Пуціна” вельмі характэрная. Слова *пуціна* азначае масавую лоўлю рыбы. Сапраўды, рыба ідзе суцэльным жывым касяком, пабліскаючы і пераліваючыся срэбнай лускай асобных рыбак-фрагментаў. У кампазіцыйнай структуры аповесці немагчыма выявіць сюжэтны цэнтр і перыферыю, класічную прэамбулу, завязку, развязку і г. д.

Тут усё важна і ўсе фрагменты ўспамінаў храналагічна перамешаны і знаходзяцца ў аднолькавым іерархічным становішчы: востраў Шыкатан і начное плаванне на Кунашыр, знаёмства з братамі-армянамі і сустрэча з землякамі-беларусамі, сяброўства з сапраўднай дзяўчынай-японкай і адпачынак на дзядзькавай дачы, дзе давялося канкурыраваць за ежу з цэлай арміяй пацукоў, перамешаныя з гэтымі сюжэтнымі мікраэпізодамі шматлікія ўражанні і асацыяцыі, рэфлексіі і медытацыі, напружаныя лірычна-філасофскія разважанні. Усе фрагменты ствараюць суцэльную плынь быцця, што падкрэслена і афармленнем аповесці: яна драбніцца на абзацы, звязаныя паміж сабой адным сказам, перарваным пасярэдзіне.

На беразе Ціхага акіяна, маючы за спіной увесь велізарны мацярык, дзе недзе ў неверагоднай далечыні засталася радзіма, ён разважае пра адноснасць усіх ранейшых уяўленняў: “Усялякі пачатак адначасова робіцца канцом, а канец – пачаткам, і ўсё сціскаецца ў кропку, і гэтая кропка – ты, адзінокі, забыты ўсімі.” Своеасаблівым ключом для разумення настрояў твора выступае вынесены ў эпіграф хоку Басё: “Матыльком ніколі // Яму ўжо не стаць. // Дарэмна дрыжыць // Вусень на восеньскім ветры.” Матыў пераходнасці і бяскончасці паўтарэнняў жыццё/смерць прысутнічае ў думках і разважаннях героя на працягу ўсяго твора. Матылёк – сталы вобраз-сімвал чалавечай душы. Смерць паўстае тут як узыходжанне да сваёй вышэйшай сутнасці, больш высокай ступені існавання. Пра свайго аўтабіяграфічнага героя аўтар пазначае, што “ён яшчэ вусень.” Толькі паміраючы тут вусенем, пераўтвараецца ў матылька. Таму для героя страх смерці паступова адступае, а сама смерць падаецца як вызваленне, як пераход у іншую якасць – “больш высокую, звышкультурную ступень развіцця: быў вусенем – стаў матыльком...” Разважанні пра жыццё і смерць упісваюцца ў агульныя разважанні пра адноснасць усяго: што ёсць пачаткам і канцом індывідуальнага існавання, гэтай існай рэальнасці, дзе заканчваецца Захад і пачынаецца Усход. Свет закальцованы, як і існаванне ў ім чалавека закальцована жыццём і смерцю.

Апынуўшыся на Сахаліне і Курыльскіх астравах, герой выпадае з прывычнага атачэння, з сацыяльнага кантэксту і існуе нібы сам па сабе. Для беларуса з сакралізаваным паняццем “сваёй зямлі”, аўтахтона і ў вялікай меры дамаседа, прывычнага да абмежаванай, утульнай, абжытай і заселенай прасторы, бязмежная акіянская роўнядзь і адчуванне быцця не ў сярэдзіне, а на краі, выклікае натуральнае адчуванне разгубленасці, няпэўнасці і няўтульнасці. Гэтаксама адчувае сябе герой аповесці Б. Пятровіча: “...тут, на краі зямлі, гэты пачатак-канец больш наглядны, чым у палескім лесе, балоце, альбо нават на беразе рачулкі з інтымнай назвай Піна, Лань, Пціч, Ліпа ці іншай камбінацыі з чатырох літараў, бо там прастора замыкаецца, хай сабе і на даляглядзе, а тут — адкрытая наскрозь, навывлёт, ажно да Амерыкі, дзе ён ні разу не быў і наўрад ці пабудзе, бо са сваёй палескай вёскі ён пайшоў не ў той бок (хоць зямля і круглая) і дабраўся толькі да Сахаліна, да Курылаў, да Шыкатана, што само па сабе дасягненне не меншае, чым падарожжа ў другі бок пачатку-канца, аднак ганарыцца няма чым, бо і тут ён чужы”.

Тут, на канцавой кропцы зямлі, герой востра адчувае экзістэнцыйную адзіноту і асабістую непрыкаянасць, часовасць і няпэўнасць як свайго існавання, так і ўсяго, што бачыцца наўкол. Выпадковыя знаёмцы, якіх герой сустракае на сваім шляху, – усе людзі прышлыя, не тутэйшыя, закінутыя сюды рознымі вятрамі. Востраў Кунашыр падаецца вузкім караблём сярод акіяна, тым самым Ноевым каўчэгам, на якім сабраліся людзі, выкінутыя з мацерыковай, абжытай прасторы. Агульнае, што знітоўвае гэтых людзей, – гэта пачуццё алагічнасці, выпадковасці існавання тут і цяпер. Жывучы на так званых “спрэчных тэрыторыях”, яны так і не зрабілі іх цалкам сваімі. У супрацьлегласць абжытасці і сакралізацыі беларускага Дому, аўтар падкрэслівае часовасць жытла гэтых прышлых людзей і неўладкаванасць побыту, што казалася пра тое, што іх прысутнасць тут – часовая, што “не жыць сюды яны прыехалі, не абжываць і абжывацца, а зарабіць грошай і з’ехаць на мацярык...” У дамах выселеных японцаў жывуць “часовыя, заўсёды часовыя людзі, якія і дошкі не прыбілі, каб падтрымаць дамок, бо не іх ён, а нічый...” Жыццё героя на гэтым краі зямлі працята няўтульным скразняком, няспынным моцным ветрам з акіяна, што яшчэ больш узмацняе яго адчуванне непакою і закінутасці, якія зліваюцца ў адчуванне адчаю і невымернай тугі: “Накочвалася такая адзінота... такі адчайны песімізм, што тут жыць не хацелася, «тут» пераходзіла ва «ўвогуле» і не ратавала нават незнаёмая, не стандартна сярэднеўрапейская, прырода, наадварот, яна падкрэслівала чужоту ўсяго навакольнага”.

Пэўным чынам герой аповесці трапляе ў кантэкст, які па сваіх сутнасных характарыстыках супрацьлеглы беларускаму светаадчуванню і нацыянальнай карціне свету. Чужое наваколле дае штуршок інтэнсіўнаму працэсу нацыянальнага самаўсведамлення героя, пошуку сябе не толькі як асобы, але і беларуса: “Ён упершыню задумаўся над тым: хто я ёсць і што я ёсць без роднай мовы, бо да таго ганарыўся, што чыста-чыста, зусім без акцэнта, размаўляе па-расейску... Менавіта адтуль, з Сахаліна, ён вярнуўся на Беларусь беларусам”. Па прынцыпе кантрасту і параўнання супрацьлеглага герой пачынае па-сапраўднаму асэнсоўваць і ацэньваць радзіму, разважаць пра яе адметнасць і спецыфіку. Цікавыя яго параўнанні Беларусі і Японіі, якой цікавіўся і захапляўся: “Японцы ёсць тое, кім маглі б стаць беларусы, каб жылі на асобным востраве, а беларусы, ёсць тое, кім маглі б стаць на мацерыку японцы, калі б мелі такіх суседзяў, якіх маюць беларусы.”

Нягледзячы на тое, што ў сюжэтай аснове ляжыць вандроўка на край зямлі, твор Б. Пятровіча атрымаўся вельмі інтымным і камерным. Сталенне аўтабіяграфічнага героя прасочваецца па-за ўплывам грамадска-палітычных або сацыяльных фактараў, а хутчэй у сітуацыі “выкінутасці” з іх, калі герой аказваецца сам па сабе. Аповесць падкрэслівае значнасць не тыповага, а індывідуальнага, каштоўнасць асабістага эмацыянальнага і інтэлектуальнага вопыту, сцвярджае асабовы пачатак у мастацкай літаратуры.